

Проучване и идентифициране на налични онлайн обучителни материали и други източници по ОВОС, ЕО, оценка на устойчивостта и Натура 2000 оценка

1. Въведение

Този материал се състои от преглед и анализ на налични онлайн обучителни материали и други източници на български и английски език. Той ще послужи като основа за адаптиране на идентифицираните материали към потребностите от обучение на държавни служители и експерти в българските държавни органи в областта на регионалното и местното планиране. Той ще ги снабди с теоретична основа и практически умения за интегриране на глобалните екологични цели в политиките и практиката на регионалното и местното развитие и устройственото планиране. Материалът е насочен към разработването на обучителна програма. Програмата цели да постигне въвеждане на глобалните екологични съображения в планирането на регионално развитие и да обучи по методология за оценка и докладване на изпълнението на задълженията на България по Конвенцията за биологично разнообразие на Организацията на обединените нации (КБРООН), Рамковата конвенцията на Организацията на обединените нации по изменение на климата (РКООНИК), и Конвенцията на Организацията на обединените нации за борба с опустиняването (КООНБО) –Рио конвенциите.

2. Методология за преглед и оценка на подходящите материали

За да се интегрират глобалните екологични цели на Рио конвенциите в процеса на регионалното планиране трябва да се намери подходящ планов инструмент за оценка. Има добре развити методи за оценка (СЕО, ОВОС, Натура 2000 оценка и оценка на устойчивостта), които съществуват в нормативната рамка и практика на голям брой европейски страни, международни организации, други наднационални структури (ЕС) и банкови институции (напр. Световната банка). В този смисъл са разработени много ръководства и обучителни наръчници от международно признати консултанти и правителствени институции. Целта на настоящото проучване е да определи някои от най-пълните проучвания и обучителни материали, достъпни онлайн в Интернет и да предложи най-подходящите от тях за адаптиране към дизайна и съдържанието на обучителна програма за българските институции, компетентни в регионалното и местното планиране (основно Министерството на регионалното развитие и благоустройството и общините). Подборът на материалите е основан на три индикатора: а) адаптивност за обучение (напр. насочен към изграждане на капацитет, включени case studies, ясна модулна структура), б) относимост към основната цел на проекта, и в) отношение към националния (българския) контекст. Изводите от оценката по 5-точкова скала на материалите след сравнителен анализ допълнително обосновава препоръките и предложените материали по-долу в т.4 и т.5.

Подборът е извършен на два етапа. Първият етап включва предварително определяне на различни източници и обучителни материали и включването на най-подходящите (около половината от тях) а база данни (Приложение 1). Вторият етап на подбора включва окончателен избор относно най-адаптивните за обучение материали на основата на тяхната преценка в таблица (Приложение 2) с индикаторна скала и експертно заключение.

3. Основни инструменти за интегриране на екологичните съображения в регионалното планиране съгласно българското законодателство и практиката на членките на ЕС и на международните организации

3.1. Стратегическа екологична оценка (СЕО)¹

СЕО е процес на оценка за интегриране на екологичните съображения в стратегическото вземане на решения. "СЕО е систематичен процес за оценка на екологичните последици от предложените инициативи на политика, план или програма с оглед да гарантира, че те са напълно включени и съответно адресирани на най-ранния подходящ етап от процеса на вземане на решение, заедно с икономическите и социални съображения" (Садлер и Верхеер, 1996). СЕО разширява възможностите на обществеността и заинтересованите органи да участват в процеса на вземане на решения и гарантира по-добра прозрачност на процеса. Три важни елемента на СЕО могат да бъдат подчертани – процедурна природа, насоченост към интегриране на екологичните съображения в плановия процес и стратегическо ниво на прилагане(програма/план).

СЕО стана правно задължителна процедура в България от 1 юли 2004 г. съгласно българския Закон за опазване на околната среда(ЗООС) и Наредбата за условията и реда за извършване на екологична оценка (СЕО Наредба). Правният термин за СЕО в България е екологична оценка (ЕО). Директива 2001/42/ЕО за оценката на въздействието на определени планове и програми върху околната среда също не я определя като СЕО. Въпреки това тази оценка е обозначавана като СЕО дори в документи на Европейската Комисия². СЕО е правно задължителна процедура в България за оценката на регионалните и общински планове и програми. Съгласно Приложение 1 към СЕО наредбата в областта на устройственото планиране и земеползване националната комплексна устройствена схема, районните устройствени схеми, общите устройствени планове, националната оперативна програма за регионално развитие, и регионалните планове за развитие подлежат на задължителна СЕО, докато съгласно Приложение 2 подробните устройствени планове, специализираните подробни устройствени планове и общински планове за развитие подлежат на преценка за необходимостта от СЕО. Пълното въвеждане на СЕО политика, попадащо в компетентността на МОСВ, трябва до голяма степен да включи и интегрирането на глобалните екологични цели (напр. за изменение на климата, опазване на биоразнообразието³, спирането на деградацията на земята(почвата), както са определени в Рио конвенциите) в регионалното развитие и устройственото планиране. СЕО е инструмент, който в подходяща методическа и административна рамка може да работи ефективно и да бъде приспособен да отразява и повишава интегрирането на стратегическите екологични цели в процеса на регионално и местно планиране. Сравнението между СЕО и другите средства за оценка, изброени по-долу, е представено също и в таблица (Приложение 3).

¹ Определяна като стратегическа екологична оценка в академични публикации и в протокола по Стратегическата екологична оценка към Конвенцията по оценка на въздействието в трансграничен контекст (1991) и като оценка на въздействието на определени планове и програми съгласно Директива 2001/42/ЕО. СЕО ще бъде терминът, употребяван в текста за определяне на оценката на планове и програми съгласно ЗООС.

² Въпреки че думата "стратегическа" не се появява, нито в заглавието, нито в текста на Директивата, тя често се определя като Директива по стратегическата екологична оценка (СЕО Директива), защото разглежда екологичната оценка на по-високо, стратегическо, ниво от това на проектите. (Прилагане на Директива 2001/42/ЕО за оценката на въздействието на определени планове и програми върху околната среда, ЕК, 2003)

³ "...опазването на биологичното разнообразие, устойчивото ползване на неговите компоненти и справедливото и равностойно споделяне на ползите, произтичащи от ползването на генетични ресурси" (Чл.1 от Конвенцията за биологичното разнообразие)

3.2. Натура 2000 оценка

Законът за биологичното разнообразие (ЗБР) въведе с последните си изменения (които влязоха в сила след приемането на България в ЕС) изискване за специална оценка. Чл.31⁴ от ЗБР предвижда, че проектните предложения и планови документи трябва да съобразят целите на опазване на съответните защитени зони (ЗЗ) и че компетентният орган приема решение, с което одобрява или не одобрява ПП. Чл. 31а на ЗБР предвижда, че Министерският съвет приема специална наредба, която определя условията и реда за извършване на специалната оценка⁵. Тази оценка, в случай, че е необходима, може да предхожда по-нататъшното извършване по ОВОС/СЕО и окончателния вариант на проекта/плана. В случай, че проектът/планът са одобрени, компетентния орган дава указания на предложителя по условията, изискванията и мерките относно опазването на ЗЗ при изпълнение на ПП. Информацията и анализите подготвени при тази специална оценка могат да се използват при изготвянето на доклада по СЕО. Тази оценка е специализирана в измерването на ефектите на ПП върху биологичното разнообразие и предвижда неговото опазване, като прилагането ѝ може да подпомогне с практически и методически изводи и резултати последващите СЕО и/или ОВОС.

3.3. Оценка на устойчивостта (ОУ)

Това е инструмент за оценка, правно задължителен и прилаган в Обединеното кралство.⁶ Оценката на устойчивостта може да се определи като “систематичен и повтарящ се процес, предприет по време на подготовката (и прегледа) на плана, който определя и докладва за степента, до която прилагането на плана ще постигне екологичните, икономически и социални цели, чрез които устойчивото развитие може да бъде определено и да идентифицира възможности за подобряване на изпълнението на плана по отношение на тези цели.”⁷

Целта на ОУ, задължителна съгласно закона за планирането и задължителното изкупуване от 2004, е да въведе устойчивото развитие чрез интегриране на социални, екологични и икономически съображения в подготовката на регионалните устройствени стратегии (РУС) и на нови или изменени планови документи за развитие (ПДР) или подпомагащи планови документи (ППД). Основните етапи на ОУ са определянето на контекста и целите, определяне на основната линия и на обхвата, изготвяне и уточняване на варианти и оценка на въздействията, подготовка на ОУ доклад, консултации по проекта на плана/стратегията и доклад по ОУ, и мониторинг на съществените въздействия по прилагането на плана/стратегията. След като ОУ отразява всичките три елемента/стълба на устойчивото развитие, тя може да даде ценна методология за балансирано и адекватно отразяване на екологичните съображения в изготвянето на целите на развитието и стратегическите решения.

3.4. Оценка на въздействието върху околната среда (ОВОС)

ОВОС е оценка на проекти, която не обхваща оценка на въздействията на стратегическите решения (напр. регионалните планови документи). Тя се провежда в края на цикъла на вземането на решения, разглежда ограничен брой възможни алтернативи и предполага рефлексивен подход спрямо инвестиционните предложения. Съгласно ЗООС (чл.81, ал.1, т.2) ОВОС се извършва на инвестиционни предложения за строителство, дейности и технологии съгласно приложения 1 и 2 към ЗООС. Тези приложения съдържат конкретни инвестиционни предложения в отделните икономически сектори. Въпреки че ЗООС определя, че целта на екологичната оценка и ОВОС е интегриране на предвижданията по отношение на околната среда в процеса на развитие като цяло и

⁴ Плановите и програмите по чл. 30, ал. 1 и инвестиционните предложения, които поотделно или във взаимодействие с други планове и проекти могат да окажат отрицателно въздействие върху защитените зони, се оценяват за съвместимостта им с целите на опазване на съответната защитена зона. (Чл.31, ал.1, ЗБР).

⁵ До края на месец февруари 2007 няма информация за приемането и влизането в сила на Наредбата.

⁶ “Екологична оценка” на политики, планове и програми се извършва в Обединеното кралство от 1990 и е разширено до “оценка на устойчивостта” в края на 90-те години.

⁷ Оценка на устойчивостта на единните планове за развитие в Уелс: добър практически наръчник. Ръководство на Уелското народно събрание (2002)

въвеждане принципа на устойчиво развитие в съответствие с чл. 3 и 9, ОВОС има ограничено въздействие като инструмент за оценка по отношение напр. на плановете и програмите за регионално развитие.

4. Основни изводи от проучването – приспособимост на определените материали за целите на проекта

4.1. Общи бележки

Материалите, проучени в рамките на поставената задача са организирани в четирите основни области: СЕО, ОВОС, ОУ и Натура 2000 оценка, както може да се види в базата данни по Приложение 1. Беше подготвена обща експертна и специфична (основана на индикатори) оценка на приспособимостта на отделните разгледани инструменти за оценка, така че общият резултат (подбрани най-малко 6 източника) да постигне целта на поставената задача.

4.2. Общо познавателни материали

Най-подходящите материали по СЕО, които могат да дадат основни познания по тази материя на базата на сравнителен анализ и процедурни указания са изброени по-долу.

4.2.1. Комплект от инструменти по Стратегическа екологична оценка, издаден от Шотландската Изпълнителна власт

Комплектът от инструменти развива съдържанието на “Практическият наръчник по Директивата по Стратегическата екологична оценка”, разработена съвместно от Офиса на вицепремиера (ОБП, сега ДОМС) Департамента по околна среда на Северна Ирландия, Шотландската изпълнителна власт и ръководството на Народното събрание на Уелс, който е включен в базата данни под т.1.1.3. Този източник е подбран на база на предимствата на модулната му структура и на пълния преглед на етапите на СЕО и включва препратки към други материали след всяка глава. Всяка глава от комплекта от инструменти е разработена да се използва самостоятелно, което подпомага читателите/обучителите да подберат областта, която най-добре съответства на техните потребности. Той е насочен да отговори на различни потребности, от хора с общи интереси до специалисти, провеждащи СЕО, така че може да бъде адаптиран към различна аудитория. Комплектът от инструменти включва и набор от примерни документи по СЕО за потребители, които въвеждат в структурата на СЕО документация. Включени са два набора – един набор със въвеждащи бележки и един без бележки. Диаграмите и таблиците подпомагат разбирането на материала и могат да се използват за обучителни цели. Материалът е написан на професионален, но не тежък език, който може да бъде лесно адаптиран на български език, като се съобразят специфичните правни термини.

Препоръчвам този материал да послужи като основен материал за разработването на обучителната програма, което може да се подпомогне от следващите материал, посочени по-долу в 4.2.2.-4.2.5.

4.2.2. Ръководство за екологична оценка на плановете и програми в България на СЕНТЪР Интернет/ Министерство на околната среда и водите в България

Едно очевидно преимущество на това ръководство е фокусът му върху България и върху въвеждането на СЕО в страната. Той има английска и българска версии. Подготвен е в сътрудничество и под редакцията на българското Министерство на околната среда и водите. Той е един от методическите материали, които са на страницата на министерството и има практическо влияние върху работата на министерските служители и експертите по СЕО, въпреки че няма задължителна сила. Изготвен е през 2002 г. преди влизане в сила на СЕО наредбата и дава някои

полезни указания за въвеждане на СЕО в България и по методологията на интегриране на екологичната оценка и плановия процес. Той също разяснява преимуществата на СЕО като инструмент на устойчивото развитие. Материалът съобразява особеностите и етапите на плановия процес в България на общинско и регионално ниво, както са регламентирани в два закона: за устройство на територията и регионалното планиране. Във втората си част той представя пилотна екологична оценка на общинската стратегия на Община Враца, като въвежда в приоритетите и целите на стратегията и процеса на съгласуването им с националните цели в областта на околната среда.

Препоръчвам този материал, особено първите две case studies, представени в ръководството като подпомагащи материали за обучителната програма.

4.2.3. Ръководство по СЕО за Кохезионната политика 2007-2013, подготвено по проект Зелени програми за регионално развитие (ЗПРР)

Ръководството е добър източник, който дава информация и процедурни напътствия за изготвянето на СЕО на програмни документи за Кохезионната политика. Той е изготвен с принос и от българското Министерство на регионалното развитие и благоустройството, което увеличава неговата относимост към целите на проекта. Той съдържа преглед и анализ на добри практики, практически решения и предизвикателства в интегрирането на околната среда в регионалното развитие. Материалът предоставя преглед на процеса на програмиране на Кохезионната политика и неговата връзка с Директивата по СЕО и описва основните задължения на публичните власти, които отговарят за процеса на програмиране, както и описва съответните механизми на консултации и комуникация.

Препоръчвам най-малко глава 2 (СЕО и процеса на програмиране на Кохезионната политика) и глава 3(Общи принципи на управление на СЕО по време на програмирането за финансиране на Кохезионната политика)да бъдат включени в обучителните материали.

4.2.4. Стратегическата екологична оценка: Обучително ръководство за Югоизточна Европа на Регионалния екологичен център за Централна и Източна Европа (РЕЦ за ЦИЕ)

Ръководството има добра структура, която може да се адаптира към потребностите от обучение на правителствените служители, работещи по прилагане на СЕО, специалистите, провеждащи СЕО и други заинтересовани лица, желаещи да участват в процеса на СЕО. Материалът е организиран в модули и в формат на слайдове и неговата първоначална целева група са страните от ЦИЕ, включително България. Той е изготвен да подпомогне обучители в подготовката и предоставянето на обучителни курсове, които предоставят знания и основни умения по прилагане на СЕО.

4.2.5. Стратегическата екологична оценка: Концепция в развитие. Анотиран обучителен модул, подготвен за Института на Световната банка от Международния Институт за Устойчиво развитие (МИУР)

Модулът е добре структуриран и приспособим за обучение материал, който се състои от анотирани слайдове. Той може да бъде доразвит на основата на другите източници, изброени в настоящия преглед. Анотациите могат да помогнат разработването на модулите на обучителната програма. Модулът може да бъде използван като референтен материал в подготовката на презентации, позовавайки се и на предишното обучително ръководство.

Препоръчвам двата материала(4.2.4. и 4.2.5.) да послужат като подпомагащи материали в подготовката на структурата на обучителните модули.

4.3. Специфични познавателни материали

Предлагам три материала по оценка на биологичното разнообразие/Натура 2000 и по оценка на устойчивостта, първите два заради тяхното съдържание, близко до целта на проекта за интегриране на ангажиментите на България по КБРООН в регионалното и устройственото планиране и третия заради представения подход към оценката, основан на взаимодействието между социалните, икономически и екологични съображения и фокусиран върху оценката на регионални устройствени стратегии и местни планови документи.

4.3.1. Стратегическата екологична оценка и биологичното разнообразие: Указания за Практикуващи на Поземлен съвет за Уелс, Английска Природа, Агенция за околна среда, Кралско дружество за защита на птиците

Указанията обясняват стъпка по стъпка как аспектите на биологичното разнообразие могат да се съобразят на всеки етап от СЕО. Той изследва връзките между СЕО и другите процедури, като оценка на устойчивостта, специалната оценка по директивата за хабитатите и оценката на въздействието върху околната среда на проекти. Материалът дава набор от инструменти за по-специфични техники за опазване на биологичното разнообразие чрез СЕО. Той дава систематични обяснения и дефиниции на СЕО и биологичното разнообразие, и принципите за тяхното интегриране. Връзките с другите типове екологични оценки в глава V са ценни за всеки обучител, който може да ги сравни и разграничи за обучителни цели. Наборът от инструменти включен в края на указанията представя различни варианти на оценка, които варират от експертна преценка до оценка на риска и оценка на съвместимостта. Всички концепции са обяснени и онагледени от схеми и таблици, които могат да бъдат добри обучителни помагала.

Препоръчвам този материал да бъде основен обучителен материал по интегриране на съображенията за опазване на биологичното разнообразие и да бъде допълнен от методологичните насоки по оценка по директивата за хабитатите.

4.3.2. Оценка на планове и проекти, съществено засягащи зони от Натура 2000. Методологични указания по разпоредбите на чл.6, ал.3 и 4 от Директивата за хабитатите 92/43/ЕЕО на Европейската комисия, ГД Околна среда

Специфичният обхват на указанията и тяхната методическа ориентация към оценка на проекти и планове, съществено засягащи зони от Натура 2000 е подходящ за изготвяне на програма за обучение за интегриране на целите за опазване на биологичното разнообразие в регионалното и местното планиране. Различни таблици, схеми и фигури представят примери за това интегриране (напр. на целите за опазване, фигура 9) и case studies (за вредното въздействие върху целостта на зоните, фигура 11). Процедурата по оценката е анализирана във всичките ѝ етапи: скрийнинг, специалната оценка, оценката на алтернативните решения, оценка, където не са налице алтернативни решения и вредните въздействия остават. Указанията обясняват също и междинните стъпки в рамките на тези етапи, които да бъдат следвани, както и съответните резултати. Те могат да бъдат лесно приспособени към структурата на модулите по КБРООН и могат да дадат методическа подкрепа на общия дизайн на обучителната програма.

4.3.3. Оценка на устойчивостта на регионалните устройствени стратегии и местните планови документи. Указания за регионалните планови органи и местни планови власти на Офиса на Вицепремиера (от 5 май 2006 Департамент за Общности и Местни Власти)

Указанията са особено ценен източник поради фокуса си върху регионалното и местно планиране и широкия обхват, засягащ еднакво и съчетаващ съобразяването на социалните, икономически и екологични аспекти, което е крайна цел на всички Рио конвенции. Освен това, този материал може да

подпомогне потребителите му с информация по прилагане и съответствие с директивата по СЕО. С подходящо приспособяване към правната и институционална рамка в България, той може да бъде отлична основа за целева обучителна програма. Със своите 15 приложения, като подпомагащи материали, той предоставя на обучителите голяма гъвкавост да ги приспособят към местните условия и уредба.

Този материал може да бъде използван да даде обширна представа за ОУ като по-обхватен инструмент за оценка от СЕО за интегриране на целите на устойчивото развитие, и да предостави допълнителен опит, например, в прилагането на ОУ в документите по местно развитие (глава 3).

5. Заключение и препоръки

След прегледа на обучителните материали и други източници в рамките на поставената задача, няколко от тях са избрани да дадат основни познания по различните инструменти за оценка, основно по СЕО заради най-пълната ѝ относимост към българския контекст. Други материали са определени да служат като по-специфични обучителни материали, фокусирани върху опазване на биологичното разнообразие (напр. Натура 2000 оценка, определена като “специална оценка” по директивата за хабитатите) и свързани с целите на КБРООН. В резултат на този преглед стана ясно, че няма един единствен, готов за употреба, обучителен материал поради специфичния тематичен и национален обхват на обучителната програма. СЕО в методологичен и нормативен план се оказва най-подходящия инструмент за оценка. Това заключение е основано и на сравнителния анализ на правната и практическа приложимост на инструментите за оценка по т.3 от този преглед.

Всички подобрени материали в базата данни могат да бъдат адаптирани и доразвити в структурата и съдържанието на обучителната програма. От друга страна, осемте предложени материала – даващи общи и специфични познания по СЕО, оценка на биологичното разнообразие/Натура 2000 и оценка на устойчивостта – могат да бъдат най-добре приложени в съчетанието и реда, предложени в т.4.2 и 4.3. Подредбата и въвеждането на най-подходящите глави, приложения и помощни материали в схемата на обучителната програма, зависи до голяма степен от дизайна на модулите и целевата аудитория, но в общи линии може да бъде следния подбор:

1. Първи набор от модули, даващ представа за компонентите, процедурите и методите на СЕО може да бъде основан на **“Комплекта от инструменти по Стратегическа екологична оценка”**, издаден от Шотландската Изпълнителна власт. Допълнително **“Ръководството по СЕО за Кохезионната политика 2007-2013”**, може да въведе в целта и процеса на СЕО в рамките на процеса на програмиране на Кохезионната политика. Съдържанието и структурата на **“Анотирания обучителен модул по СЕО”** на Института на Световната банка и на **“Обучителното ръководство за Югоизточна Европа”** на РЕЦ за ЦИЕ могат да бъдат предвидени в подготовката на детайлното съдържание на обучителните модули.

2. Втори набор от обучителни модули може да се изгради, като отрази специално материалите, насочени към опазване на биологичното разнообразие, с основен източник: **“Стратегическата екологична оценка и биологичното разнообразие: Указания за Практикуващи”**. По-нататък указанията по **“Оценка на планове и проекти, съществено засягащи зони от Натура 2000”** могат да се използват заради тяхната относимост към специалната оценка, изисквана по чл. 31 на ЗБР и предстоящото ѝ прилагане. Широкият обхват и перспектива на прилагане на ОУ към интегрирането на екологичните, социални и икономически съображения могат да бъдат представени в модул, основан на **“Оценка на устойчивостта на регионалните устройствени стратегии и местните планови документи. Указания за регионалните планови органи и местни планови власти”**.

3. **“Ръководство за екологична оценка на планове и програми в България”** може да бъде от специален интерес и полза за учебна програма, като най-доброто проучване на български език по СЕО към момента и методически материал, одобрен от Министерството на околната среда и водите. Някои от неговите глави могат да бъдат пряко използвани в учебна програма за министерски служители, особено глава 4 и изводите, препоръките в първите две case studies⁸ на глава 5.

Една последна препоръка е, че в най-добрия случай, може да бъде разработен учебен наръчник с няколко модула, приложим към специализирана аудитория, който да съобрази всички подбрани материали в рамките на този преглед и да се основава на неговите препоръки. Case study на наскоро преведена СЕО на регионални планове за развитие може да бъде осъществено, за да бъде ползвано като пример в обучението.

Приложение 1 База данни с източници и учебни материали

⁸ Пилотна екологична оценка на общинската стратегия за развитие на Община Враца за 2000-2006 и екологична оценка на план за регионално развитие на Република Чехия.

Използвани източници

1. Поземлен съвет за Уелс, Английска Природа, Агенция за околна среда, Кралско дружество за защита на птиците. 2004. Стратегическата екологична оценка и биологичното разнообразие: Указания за практикуващи. Изготвени от Саут Ейст Екологичен Съвет, Левел-Тервел консултанти за устойчивост и Университет Оксфорд Брукс.
2. ЕК. 2001 Директива 2001/42/ЕС за оценка на въздействието на въздействието на някои планове и програми върху околната среда, Official Journal L197, 21 юли, http://europa.eu.int/comm/environment/eia/full-legal-text/0142_en.pdf
3. Далал –Клейтън Д.Б. и Садлер Б. 2005. Стратегическата екологична оценка: Сборник и справочник за международния опит. Earthscan: London
4. ЕК.2003. Прилагането на Директива 2001/42/ЕС за оценка на въздействието на въздействието на някои планове и програми върху околната среда http://europa.eu.int/comm/environment/eia/030923_sea_guidance.pdf
5. ЕК Главна Дирекция DGXI (2001) Оценка на планове и проекти, съществено засягащи НАТУРА 2000 местата: Методологически указания по разпоредбите на чл.6, ал.3 и чл.6, ал.4 на Директивата за хабитатите 92/43/ЕЕС
6. Садлер Б. и Р. Верхеем. 1996. Стратегическата екологична оценка: Статут, Предизвикателства и бъдещи насоки, Министерство на Жилищното и устройственото планиране (МЖУП), Доклад No. 53, Зоестермер, Холандия
7. Стратегическата екологична оценка на планове и програми в Ливан. 2004. UNDP Ливан, в сътрудничество с Ливанското министерство на околната среда и Европейската комисия, програма LIFE трети страни , <http://www.energyandenvironment.undp.org/undp/index.cfm?module=Library&page=Document& DocumentID=5696>
8. Стратегическата екологична оценка и биологичното разнообразие: Указания за Практикуващи на Поземлен съвет за Уелс, Английска Природа, Агенция за околна среда, Кралско дружество за защита на птиците, http://www.rspb.org.uk/Images/SEA_and_biodiversity_tcm5-56786.pdf
9. Практически наръчник по Директивата по Стратегическата екологична оценка. 2005, разработен съвместно от Офиса на вицепремиера (ОБП, сега ДОМС), Департамента по околна среда на Северна Ирландия, Шотландската изпълнителна власт и ръководството на Народното събрание на Уелс, <http://www.communities.gov.uk/index.asp?id=1501988>
10. Комплект от инструменти по Стратегическа екологична оценка, 2006. Шотландска Изпълнителна власт, <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/148434/0039453.pdf>
11. Ръководство по СЕО за Кохезионната политика 2007-2013. 2006. подготвено по проект Зелени програми за регионално развитие (ЗПРР), финансирано от ЕК Интеррег IIIС програма, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/doc/sea_handbook_final_foreword.pdf
12. Ръководство за екологична оценка на планове и програми в България на СЕНТЪР Интернейшънъл/ Министерство на околната среда и водите в България, <http://www.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalAssessment/pdf/Bulgaria-EA-ManualEng.pdf>
13. Оценка на планове и проекти, съществено засягащи зони от Натура 2000. Методологични указания по разпоредбите на чл.6, ал.3 и 4 от Директивата за хабитатите 92/43/ЕЕО на Европейската комисия, ГД Околна

среда,

http://ec.europa.eu/environment/nature/nature_conservation/eu_nature_legislation/specific_articles/art6/index_en.htm

14. Интегриране на въпросите на биологичното разнообразие в процеса на екологична оценка. 2007. Регионален екологичен център за Централна и Източна Европа,
http://www.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalAssessment/pdf/sea_bio_guidelines_en.pdf
15. Оценка на устойчивостта на регионалните устройствени стратегии и местните планови документи. Указания за регионалните планови органи и местни планови власти. 2005. Офисът на Вицепремиера (от 5 май 2006 Департамент за Общности и Местни Власти),
http://www.communities.gov.uk/pub/346/SustainabilityAppraisalofRegionalSpatialStrategiesandLocalDevelopmentDocuments_id1161346.pdf
16. Оценка на устойчивостта на единни планове за развитие в Уелс: Добър практически наръчник. 2002. Ръководство на Уелското народно събрание,
http://www.ecoliinquirywales.org.uk/docrepos/40382/4038231121/403821/403821/403829/Sustainability_Appraisal_of2.pdf?lang=en
17. Ръководство за оценка на индиректните и кумулативни въздействия, както и на взаимодействията между въздействията. 1999. Европейска комисия: Главна дирекция XI (Околна среда, Ядрена безопасност и Гражданска Защита), <http://ec.europa.eu/environment/eia/eia-studies-and-reports/guidel.pdf>
18. Стратегическата екологична оценка: Концепция в развитие. Аотиран обучителен модул, подготвен за Института на Световната банка. 2004. Международен Институт за Устойчиво развитие (МИУР),
http://www.iisd.org/pdf/2006/measure_stategic_env.pdf
19. Стратегическата екологична оценка (СЕО) Дистанционен курс за обучение, Световната банка, Държавна администрация за опазване на околната среда на Китай (ДАООС), Международна асоциация за оценка на въздействието (МАОВ), <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/107861/sea/sea/materials.html>
20. Стратегическата екологична оценка: Обучително ръководство за Югоизточна Европа на Регионалния екологичен център за Централна и Източна Европа. 2004.
http://www.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalAssessment/pdf/SEA_Training_Manual.zip
21. Интегриране на биологичното разнообразие в националния процес на екологична оценка, ПРООН/ЕПООН/ГЕФ. Програма за подпомагане на планиране на биологичното разнообразие (ПППБР),
www.unep.org/bpsp/eia%20guide.pdf
22. Интегриране на екологичните съображения във формулирането на политика. Уроци от опита в СЕО, основана на политики. 2005. Международна банка за възстановяване и развитие/Световна банка,
http://siteresources.worldbank.org/INTRANETENVIRONMENT/Data/20687943/SEA_WB_Rpt_32783.pdf